

Istorikas iš Pajuosčio

Petras Juknevičius

Valerijonas Meištavičius (Walerian Meysztowicz) gimė Pajuosčio dvare 1893 m. Tėvai – garsios dvarininkų giminės atstovai. Tėvas Aleksandras Meištavičius (1864–1943), herbo *Rawicz* bajoras, žinomas krašto visuomenės veikėjas, politikas. Motina – grafitė Zofija Pelagėja Aleksandra Korvin-Kosakovskaitė (1868–1932), herbas *Ślepowron*. Augo 7 vaikų šeimoje: Marija (Tado Bistramo žmona), Aleksandra (Mykolo Stecevičiaus žmona), Ireną, Elena (Stepono Šeštakovskio žmoną), Zofija (mirė 5 metų), Valerijonas ir Zigmantas. Apie 1895 m. gimusį Zigmuntą nedaug težinoma. Jo sūnus Vladimiras mirė apie 1970 m. Lenkijoje.

1907–1914 m. Valerijonas mokėsi Peterburgo imperatoriškajame licėjuje. Tuo metu Peterburge gyveno jo tėvas Aleksandras Meištavičius. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Vienoje studijavo žemės ūkį ir prekybą, kaip pats rašė: „*amžius nuo 14 metų iki pilnametystės (1907–1914) – prabėgo daugiausia Peterburge; tik paskutinius mokslo metus, 1913–1914, praleidau Vienoje*”.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui buvo mobilizuotas į Rusijos armiją. Vėliau kovėsi dėl Lenkijos laisvės.

Dėl to jo santykiai su nepriklausomos Lietuvos valdžia nebuvo geri. Savo prisiminimų knygoje V. Meištavičius rašo: „*Baigiantis 1919 metams, Želigovskiui užėmus Vilnių, atsidūriau Pajuostyje – nors jis tada priklausė Kauno Tarybai, kuri apie mane buvo kuo blogiausias nuomonės, nes priklausiau Lenkijos kariuomenei, ir dar tryliktam ulonų pulkui, kuriam vadovavo Ježis Dombrovskis. Kurį laiką Kauno valdžia, kad ir kaip į mane šnairakiuodama, vis dėlto nekludė – gal tikėjosi, kad iš kur nors gausiu pinigų ir atkursiu Pajuostį. Tačiau greitai viskas baigėsi. Lietuvių valdininkai įžvelgė manyje Lietuvos priešą, išgamą. Porą dienų teko praleisti Panevėžio kalėjime. Išėjęs kuo aiškiausiai jutau augantį man priešiškimą, ir kai miške dar kartą buvau suimtas – suėmė lietuviams tarnavęs vokiečių puskarininkis – nesileidau įkišamas į kalėjimą, per Pajuosčio parką prasmukau į mišką. [...] Naktį pasiekiau Raguvėlę, pažadinau Konstantiną Komarą, paprašiau parodyti, kaip nusigauti iki Rygos, o iš ten latvių valdžia man padėtų grįžti į Vilnių*“.

Atvykęs į Vilnių jis įstojo į kunigų seminariją. Baigęs mokslus ir 1924 m. išventintas kunigu, ėjo bažnytines pareigas Vilniuje, nuo 1932 m. buvo kanoninis patarėjas Lenkijos ambasadoje prie Šventojo Sosto.

Studijavo Romos teisę universitete ir įgijo kanonų teisės daktaro laipsnį. 1937–1939 m. profesoriavo Vilniaus Stepono Batoro universitete, kur gavo teologijos daktaro laipsnį.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, o karas jį užklupo Vilniuje, per Kauną, Švediją, Angliją pasitraukė į Vatikaną, kur dirbo diplomatinėje tarnyboje. Gyvendamas Vatikane pasišventė moksliniam darbui. Savo veikalams panaudojo Vatikano ir kitus archyvus.

Kunigas Valerijonas Meištavičius mirė 1982 m. gegužės 9 d. Vatikane.

Gyvendamas Vatikane jis inicijavo Lenkų istorijos instituto Romoje steigimą (1945), buvo jo vadovu, leido Lenkijos ir Lietuvos istorijos šaltinius, skaitė paskaitas. Redagavo žurnalą „Antemurale“. Parengė ir išleido keletą knygų: „Dobra Koscielne w Wielkim Księstwie Litewskim“ (1935), „La religion dans les constitutions des états modernes“ (1938), „Poszło z dymem“ (1973), „La Pologne dans la chrétienté, coup d'oeil sur mille ans d'histoire (966–1966)“, (1966).

Mūsų krašto istorijai svarbi jo atsiminimų knyga „Pašnekesiai apie laikus ir žmones“ („Gawęndy o czasach i ludziach“), išleista net 4 kartus. Lietuviškai 2004 m. išleido „Aidų“ leidykla, vertė Rasa Drazdauskienė.

Šioje knygoje yra vertingų duomenų apie Pajuosčio dvarą, apie krašto dvarininkus, bet pagrindinė mintis, tai pokalbis apie Lietuvą, kurios jau niekada nebebus („Rozmowa o Litwie, której już nigdy nie będzie“).

V. Meištavičiaus Lietuva – tai Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės (LDK) atgarsiai tebeaidėję dvaruose. XIX ir net XX a. I pusėje girdisi daug daugiau LDK aidų, nei mes leidžiame sau įsivaizduoti. Dvikalbės Lietuvos laikai – V. Meištavičiui „aukso amžius“. Aprašo jis ir to „aukso amžiaus“ griuvimą. Žinoma, autorius neišvengė idealizavimo, aprašydamas harmoniją tarp dvarininkų ir valstiečių. Anaiptol ne visuose dvaruose ji buvo. Autoriaus pateikti faktai, žmonių jausmai rodo tos harmonijos buvimą.

Negalime pamiršti ir to fakto, kad lietuvių, kaip nacionalinio subjekto, samprata tuo metu dar tik formavosi. Net vėliau žinomi lietuvių veikėjai, profesoriai broliai Biržiškos 1897 m. vykstant Rusijos imperijos gyventojų surašymui užsirašė skirtingai: vienas – lietuviu, kitas – žemaičiu, o trečias – kataliku. Panaši situacija buvo gamtininko Tado Ivanausko šeimoje: jis pats tapo „grynakrauju“ lietuviu, vienas jo brolis – lenku, o kitas – baltarusiu.

Kad LDK atstatymo planai – ne vien „lenkų intriga“, galima pailustruoti pačių „lietuviakalbių lietuvių“ nuostatomis: dar net 1916 m. kun. A. Jakštas-Dambrauskas, J. Kriaučiūnas platino atsišaukimus apie

LDK atstatymą, o J. Basanavičius tais pačiais metais skelbėsi esąs „LDK partijos nariu“...

Anglų istorikas Normanas Daviesas, parašęs knygą „Dievo žaislas Lenkijos istorija“, pabrėžia, kad senoji Abiejų tautų Respublika daugelį amžių krikščionijoje buvo vertinama kaip katalikiškos civilizacijos „priešmūris“ – įtvirtinimas Rytuose, ginąs ją nuo *infidelii* – netikėlių ordų. „*Ar anteli Europoj nors šuva / Kad ją nuo Azijos kanopų / Kadais užstojo medžio Lietuva*“, – rašo ir poetas Petras Palilionis poemoje „Vėjuota saulė“.

V. Meištavičiaus atsiminimai yra pilni įsitikinimo šiuo istoriniu Lietuvos-Lenkijos Respublikos vaidmeniu. Jis ypač pabrėžia katalikišką jo pobūdį, vartoja „krikščionijos įtvirtinimo“ („przedmurze chrześcijaństwa“) sąvoką, suprasdamas krikščioniją kaip išskirtinai katalikišką, nes nuo Romos atskilusius stačiatikius jis atvirai vadina schizmatikais. Taigi, V. Meištavičiaus atsiminimų knyga yra paminklas senajam „Antemurale“ – Abiejų Tautų Respublikai ir jo atstatymo naujaisiais laikais siekių manifestas.

Pirmojoje knygos dalyje, pavadintoje „Išnyko kaip dūmas“ („Poszło z dymem“) pasakojama apie dvarininkiją, ypač apie jos kilmingiausią ir daugiausiai žemių valdantį elitą. Su šiuo luomu autorius jautėsi solidarus, jam artimas, jis skausmingai išgyvena šio luomo nužengimą nuo šimtmečius trukusios padėties visuomenės viršūnėje į egzotiškų praeities relikto vaidmenį. Amžiais išlikusi visuomenės struktūra skendo į praeitį, „nyko kaip dūmas“. Nyko ir istorinė tos visuomenės aplinka – buvusi LDK.

Antrąją atsiminimų dalį autorius pavadino „Tai, kas nenyksta“ („To co trwa“). Šioje dalyje jis pasakoja apie savo veiklą Bažnyčios labui, tarsi trapiai pasaulio tikrovei priešpastatydamas amžinąją dvasinę trikrovę.

Atsiminimai – istorijos šaltinis, nors ir subjektyvus. Juose atsispindi autoriaus pažiūros. V. Meištavičius palankiai vertina Stolypino žemės reformą, su simpatija rašo apie carą Nikolajų II. Autorius teigiamai vertina lojalistinę politiką imperijos valdžios atžvilgiu. Jam tenka teisinti plačiai nuskambėjusi aktą, kai 60 žymių lenkakalbės aristokratijos ir dvarininkų atstovų, tame tarpe ir autoriaus tėvas, 1904 rugsėjo 23 d. dalyvavo atidengiant Vilniuje paminklą carienei Jekaterinai II. V. Meištavičius mano, kad tiek priešinimasis caro valdžiai, tiek bendradarbiavimas su ja yra kelias į Lenkijos nepriklausomybės atstatymą, tik antrasis iš jų yra protingesnis. Negalime pamiršti, kad Valerijono charakteris, pažiūros formavosi veikiamas tėvo ir jo jaunystės aplinkos. V.

Meištavičius vengė dažnai vartoti terminą „kresai“, taikytą XIX a. II pusėje – XX a. I pusėje (ypač tarpukaryje) buvusios Respublikos, o vėliau – tarpukario Lenkijos rytinėms žemėms, kuriose gyveno ukrainiečiai, baltarusiai ir lietuviai. Jis mieliau vadino tas teritorijas buvusiomis LDK žemėmis. Jų aplinka buvo jam gimtoji. Vertindamas susikūrusią Lietuvos valstybę teigia, kad Lietuva tapo kalbiškai lietuviškesnė, bet prarado didelę dalį savo elito kultūrinio palikimo.

V. Meištavičius smerkė tiesioginį Vilniaus krašto įjungimą į Lenkijos sudėtį, į kurį, anot jo, „Kauno lietuviai“ atsakė nematyta neapykanta, ypač nukreipta prieš lenkų kalbą bei spaudą. „Šiaudinės sienos“ tarp Lietuvos ir Lenkijos nubrėžimą jis skaudžiai pergyveno, jausdamas tai kaip jo Tėvynės padalinimą.

Savo dalyvavimą kare už Lenkijos nepriklausomybę, jis suvokė ne tik kaip Lenkijos, bet ir Lietuvos gynimą. Į J. Dombrovskio suburtą 13-tą Vilniaus ulonų pulką jis žvelgia kaip į paskutinę LDK kariuomenę, sušauktą paskutiniu Lietuvos bajorų visuotiniu šaukimu. Jis surinko keliasdešimt karių, kurie anot V. Meištavičiaus buvo „*pasiruošę tarnauti, kad neatiduotume mūsų krašto bolševikams, kad atstatytume Respubliką. [...] Jie visai nebuvo „ponaičiai“, o tik sodybų šlėkta ir valstiečiai*“. Jo būrys iš Panevėžio apylinkių pasiekė Lydą, kur prisijungė prie Dombrovskio pulko, kuriame kovojo tie, „*kuriems Liublino unija buvo ne mitas ar svajonė, o realus reikalas, už kurį kovota*“. 1930 m. Vilniaus leidinyje „Słowo“ profesorius R. Mienickis paskelbė straipsnį apie „dąbrowskiečius“ („*Dąbrowszczycy i ich dzieje*“), kuriame rašo ir apie V. Meištavičiaus būrio atvykimą: „*przybył do oddziału pan Meysztowicz w 12 koni, zebranych przez siebie i zwerbowanych z pośród ochotników szlachty poniewieskiej*“. Čia apie lietuvių valstiečių dalyvavimą nekalbama.

V. Meištavičius supranta, kad generolo L. Želigovskio „maištas“ buvo tariamas, nes šį žodį jis rašo kabutėse.

J. Pilsudskį V. Meištavičius prilygina žymiausiems Lenkijos-Lietuvos valdovams – Steponui Batorui, Jonui Kazimierui, Jonui Sobieskiui. Jis pažymi, kad maršalas buvo vienas didžiųjų krikščionybės gynėjų, kurio vadovaujama armija apgynė Europą nuo raudonosios bedievystės: „*Pilsudskis yra vienas iš didžiųjų žmonių, kurie užbaigia epochą... Su juo baigiasi mažiausiai trijų tūkstančių metų laikotarpis, kurio metu susikūrė mūsų kultūra... Ginkluota civilizacijos, kuri truko tūkstančius metų, gynyba jau neįmanoma... Ginti civilizaciją šiandien galima tik įsitikinimų jėga ir tiesos liudijimu žmonėms; kova vyksta žmonių sielose. Ant šių dvejų epochų ribos – kaip paskutinis iš tų, kurie kalaviju*

galėjo ginti tikėjimą ir tiesą – stovi didžiulė Pilsudskio figūra“. Autorius labai iškelia Pilsudskio asmenybę, bet kas paneigs faktą, kad jis išties buvo vienas paskutinių, kuriems istorija suteikė šansą ginklu ginti katalikišką civilizaciją.

O apie patį Valerijoną Meištaivičių norėčiau baigti Nobelio premijos laureato Česlovo Milošo žodžiais: „*Buvo didinga figūra. Ponaitis iš Pajuostės dvaro prie Juostos ir Nevėžio, ulonas, kunigas, Stepono Batoro universiteto teologijos profesorius, diplomatas Vatikane, jis didžiavosi savo protėviais ir Didžiosios Kunigaikštystės didikai jam buvo „mes“: mes pastatėme, mes saugojome, mes gynėme. [...] sąmoningai atsisukdamas į praeitį, jis netgi monumentalus*“.

Šaltiniai ir literatūra:

1. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. – Wrocław – Warszawa – Kraków. – 1992. – T.3. – P.115-122.
2. Juknevičius P. Istorikas iš Pajuosčio // Lėvens ir Nevėžio krašto žmonės-2. Konferencijos, įvykusios 2009 m. lapkričio 28 d., pranešimų tezės / Sudarytojas ir redaktorius Petras Juknevičius. – Panevėžys. – 2009. – P.3.
3. Juknevičius P. Kunigas istorikas iš Pajuosčio // Tėvynė. – 2011 06 11.
4. Juknevičius P. Meištaivičiai // Tėvynė. – 2004 08 04.
5. Juknevičius P. Pajuosčio dvaras // Kultūros paminklai / 4. – Vilnius. – 1997. – P.99-103.
6. Juknevičius P. Pajuostis // Panevėžio balsas. – 1995 08 24, 08 25, 08 29, 08 31, 09 01.
7. Juknevičius P. Pajuostės šeimininkas Aleksandras Meištaivičius // Panevėžio rytas. – 1994 05 06.
8. Meysztowicz W. Gawędy o czasach i ludziach. – Londyn. – 1986.
9. Meysztowicz W. Pašnekesiai apie laikus ir žmones. – Vilnius. – 2004.
10. Miłosz Cz. Tėvynės ieškojimas. – Vilnius. – 1995. – P.45, 46, 223.
11. Molenda J. Meysztowicz Aleksander // Polski słownik biograficzny. –T.XX/3. – Zsz.86. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk. – 1975. – P.486-489.
12. Palilionis P. Vėjuota saulė. – Vilnius. – 1983. – P.65.
13. Pusčius Š. Rytinis krikščionijos įtvirtinimas // www.fsspx.lt.